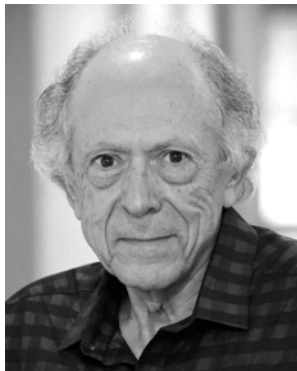

ԱՐՐԱՀԱՍ ՏԵՐՅԱՆ
(Ծննդյան 80-ամյակի առթիվ)*

ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ Աբրահամ Տերյանը ծնվել է Երուսաղեմի Հայկական թաղամասում 1942 թ. ապրիլի 19-ին: Սովորել է տեղի Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանում, որից հետո վեց տարի զբոսավար է աշխատել Սուրբ Երկրում: Ուսումը շարունակել է ԱՄՆ-ում՝ Միչիգանի համալսարանում, որն ավարտել է 1970 թ.: Իբրև հնագիտության մասնագետ, իսկ 1981-ին Շվեյցարիայի Բազելի համալսարանում ստացել է աստվածաբանության դոկտորի աստիճան: 1993 թ. տեղափոխվել է ԱՄՆ-ի Կանզասի համալսարան՝ նշանակվելով կրոնի ու փիլիսոփայության պրոֆեսոր և հումանիտար բաժանմունքի վարիչ:

1983–1985 թթ. եղել է Աստվածաշնչյան գրականության ընկերության (Society for Biblical Literature)՝ հելլենիստական հուդայականության խմբի նախագահ:

1979–1997 թթ. աստվածաբանության պրոֆեսոր է եղել Միչիգան նահանգի Էնդրյուս համալսարանում (Andrews University) և դասավանդել Նոր Կտակարան, վաղ քրիստոնեական պատմություն ու գրականություն:

1984–1987 թթ. Չիկագոյի համալսարանում հրավիրված մասնագետ-պրոֆեսորի կարգավիճակով դասավանդել է գրաբար և հելլենիստական հուդայականություն:

1997–2008 թթ. եղել է Նյու Յորքի Սբ. Ներսես ճեմարանի Հայկական հայրաբանական գրականության պրոֆեսոր և գիտական գծով ղեկան, նաև խմբագրել է ճեմարանի հրապարակած հանդեսը՝ «St. Nersess Theological Review (SNTR)»: Դանիել Ֆինդիկյանի հետ (2000 թվականից սկսած ղեկավարել է ճեմարանը) Ա. Տերյանը մեծ ջանքեր է գործադրել՝ ուսուցումը բարձրացնելու ԱՄՆ-ի և Կանադայի աստվածաբանական կրթական հաստատությունների մակարդակին:

1982 թ. առաջին անգամ այցելելով Հայաստան՝ զեկուցումով հանդես է եկել Երևանի միջազգային հայերենագիտական գիտաժողովում: 2008 թվականից ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ է: Մասնակցել և զեկուցումով հանդես է եկել Մաշտոցյան Մատենադարանում կազմակերպված Նարեկացիական երրորդ (2017) ընթերցումներին՝ «Նարեկեան մի քանի պատկերներու փիլոնեան նախապատկերները» զեկուցումով, որը լույս է տեսել «Բանբեր Մատենադարանի» հանդեսի 25-րդ հատորում (2018, էջ 15–

* Ներկայացվել է 11. III. 2022 թ., ընդունվել է տպագրության 22. III. 2022 թ.:

32): Դարձյալ Մատենադարանում հանդես է եկել Լևոն Խաչիկյանի 100-ամյակին նվիրված միջազգային հայագիտական գիտաժողովում «Հայոց ոսկեդարեան եկեղեցաբանութիւնը» զեկուցումով, որը հրատարակվել է գիտաժողովի ժողովածուի մեջ՝ ԼԵՎՈՆ ԽԱՉԻԿՅԱՆ. ՀԱՐՅՈՒՐԱՄՅԱԿ. «Նյութեր ակադեմիկոս Լևոն Խաչիկյանի ծննդյան հարյուրամյակին նվիրված հայագիտական միջազգային գիտաժողովի (28–30 հունիսի 2018 թ.)», Երևան, 2019, էջ 361–380:

Ա. Տերյանը դասավանդել է զանազան առարկաներ՝ հնագիտություն, հրեական փիլիսոփայություն, հին հունարեն, հին աշխարհի պատմություն, նաև դասախոսություններ է կարդացել՝ նվիրված XIX դարավերջի և XX դարի հայ գրականությանն ու Հայոց ցեղասպանությանը:

Գիտնականի հիմնական ուսումնասիրությունները նվիրված են մ. թ. I դարի հունալեզու հրեա փիլիսոփա և աստվածաբան Փիլոն Ալեքսանդրացու ժառանգությանը, որի մոտ մեկ երրորդը և կարևորագույն գործերը, պահպանվել է միայն հունարեն ղպրոցի հին հայերեն թարգմանությամբ: Տերյանը հրատարակել է մանրամասն ծանոթագրել է նրա «Յաղագս բան ունել և անասուն կենդանեացդ» երկը՝ անգլերեն (Philonis Alexandrini De Animalibus, Chico, Calif., 1981) և Ֆրանսերեն (Philon d'Alexandrie, Alexander De ratione quam habere etiam bruta animalia, e versione armeniaca, Paris, 1988) թարգմանությամբ: Առաջաբաններում մասնավորապես ներկայացված է Փիլոնի հայերեն թարգմանությունների ձեռագրերի ցանկը և հունարեն լեզվի քննությունը: Փիլոն Ալեքսանդրացու երկերի նույն Ֆրանսիական շարքում (Les oeuvres de Philon d'Alexandrie) լույս է տեսել նրա մեկ այլ կորսված հունարեն սկզբնաղբով երկի՝ «Այնոցիկ որ յեխսն է խնդրոց և լուծմանց» Ֆրանսերեն ծանոթագրված թարգմանությունը (Philon d'Alexandrie, Quaestiones et solutiones in Exodum, Lyon, 1992):

Հունարեն ղպրոցին նվիրված Տերյանի ամփոփիչ հոդվածը (“The Hellenizing School. Its Time, Place and Scope of Activities Reconsidered”, Dumbarton Oaks Symposium. East of Byzantium, Syria and Mesopotamia in the Formative Period, Washington, 1982, pp. 175–186) պարտադիր օգտագործում են այդ ղպրոցն ուսումնասիրող բանասերները:

2012 թ. «Hebrew University Armenian Studies» մատենաշարի 14-րդ հատորում (մատենաշարի խմբագիր՝ Մայքլ Սթոուն) հրատարակել է Գրիգոր Մագիստրոսի մեծագիր պոեմը, որը հայագիտության մեջ պայմանականորեն կոչվում է «Հազարատողեան» կամ «Առ Մանուչէ»¹, քննական բնագիրը՝ անգլերեն թարգմանությամբ և ծանոթագրություններով: Տերյանը նախընտրել է պայմանական վերնագիր՝ «Զմեծամեծս աստուծոյ»՝ «“Magnalia Dei.” Biblical History in Epic Verse by Grigor Magistros, Critical Text, with Introduction, Translation, and Commentary (Hebrew University Armenian Studies 14), Leuven – Paris – Walpole, MA, 2012»: Նա ցույց է

¹ «Մատենագիրք հայոց» մատենաշարի ԺԶ հատորում (Երևան, 2012) նույն պոեմի մեր կազմած բնագիրը ձեռագրերի հետևությամբ խորագրված է «Տաղասացութիւնք» (էջ 139–196):

տվել, որ Մազիստրոսի ընդդիմախոսն Աբբասեան խալիֆայության վեզիր, աստվածաբան ու բանաստեղծ Աբու Նասր ալ-Մանագին² էր:

2016 թ. Ա. Տերյանի աշխատասիրությունը լույս է տեսել Գրիգոր Նարեկացու տոնական ստեղծագործությունների՝ տաղերի, դանձերի, ներբողների անգլերեն թարգմանությունն ընդարձակ ուսումնասիրությամբ հանդերձ՝ «The Festal Works of St. Gregory of Narek: Annotated Translation of the Odes, Litanies, and Encomia. A Pueblo book. Collegeville, MN: Liturgical Press, 2016» Նարեկացու այդ երկերն առաջին անգամ են անգլերեն թարգմանվել: Գրքի հավելվածում թարգմանված և ծանոթագրված են Գրիգոր Նարեկացու կենսագրության փաստերն ամփոփող պահպանված բոլոր աղբյուրները:

Տերյանի մյուս գրքերից նշենք հետևյալները. «Հայրենասիրությունը և բարեպաշտությունը հայկական քրիստոնեության մեջ»՝ «Patriotism and Piety in the Armenian Christianity (Crestwood, NY, 2005)»:
Գրքում նա ցույց է տվել, որ այդ երկու թեմաների զուգակցումը լավագույնս արտահայտված է Գրիգոր Լուսավորչի միջնադարյան ներբողներում, մասնավորապես՝ Հովհաննես Երզնկացու հեղինակածում: Վերջինս ներկայացված է անգլերեն ծանոթագրված թարգմանությամբ, որին հետևում է ուրիշ ներբողների ընտրանի՝ ևս թարգմանված:

Տերյանի «Հայերեն Տղայության Ավետարանը»՝ «The Armenian Gospel of the Infancy (Oxford, 2008)» գիրքն ընդգրկում է նորկտականության այդ պարականոնի (թարգմանվել է VI դարում այսօր պահպանված ասորերեն սկզբնագրից) անգլերեն թարգմանությունը հայերեն պահպանված հնագույն ձեռագրից: Ընդարձակ ծանոթագրություններում բերված են բազմաթիվ զուգահեռ բնագրեր: Գրքի հավելվածում թարգմանաբար ներկայացված են Տղայության Ավետարաններից վաղագույնի՝ Հակոբի Նախաավետարանի երեք խմբագրությունները:

«Մակար Երուսաղեմացու թուղթ ի հայս»՝ «Macarius of Jerusalem: Letter to the Armenians (Crestwood, NY, 2008)» գրքում Տերյանը անգլերեն է թարգմանել և ուսումնասիրել Վրթանես կաթողիկոսին 335 թ. հղված նամակը (Գիրք թղթոց, Երուսաղեմ, 1994, էջ 1-9 և Կանոնագիրք հայոց, հ. Բ, Երևան, 1971, էջ 216-230), որում քննված են հայոց եկեղեցու ծնունդ առնող կարգերը, մասնավորապես՝ մկրտությունն ու հաղորդությունը: Նա բացահայտել է նախանիկիական հայկական քրիստոնեության կարևոր գծեր, նրա սերտ առնչությունը մկրտության և հաղորդության ասորական ավանդույթների հետ, որոշել հայոց եկեղեցու պատմության այս վաղագույն վավերագրի ժամանակը:

Ա. Տերյանի նորագույն աշխատությունն է «Հաճախապատում ճառերի» թարգմանությունը՝ «Moralia et Ascetica Armeniaca: The Oft-Repeated Discourses (Fathers of the Church Patristic Series) Hardcover –

² Ա. Տերյանը նշում է, որ արաբական «Մանագի» անվան ձևը երկու տառի փոփոխությամբ դարձել է «Մանուչի» / «Մանուչէ» (ավանդված միայն մեկ ձեռագրում), որն ընկալվել է որպես պարսկական Մանուչեհր անվան սղված տարբերակ:

February 1, 2022»։ Նա մերժում է Գրիգոր Լուսավորչին և Մեսրոպ Մաշտոցին այս ճառերը վերագրելու ավանդույթներն ու եզրակացնում, որ հեղինակը VI դարավերջի մի անանուն վանական է։ Ճառերի խորագիրն ինքնին չեչտում է վանական միջավայրը, որտեղ դրանք բազմիցս կրկնվել են նորաթուխ եղբայրների համար։ Դրանցում արտացոլվել են արևելյան եկեղեցու հայերին հոգեհարազատ աստվածաբանական թեմաները։ Ճառերը լեցուն են սուրբգրային մեջբերումներով և պատկերներով, ավանդական քրիստոնեական բարոյախոսություններով, որը ներառել է ուշ անտիկ շրջանի բարոյախոսության շատ տարրեր։ Մի քանիստում պարզ երևում են Բարսեղ Կեսարացու մտքի արձագանքներ, կան նրա կանոնների հետևություններ գրված հատվածներ։

Առաջիկայում լույս կտեսնի Կորյունի «Վարք Մաշտոցի» երկի՝ Ա. Տերյանի նոր անգլերեն թարգմանությունը³ «The Life of Mashtots' by His Disciple Koriwn» վերնագրով։ Ինչպես և նրա մյուս թարգմանությունները, այս աշխատությունը ևս օժտված է ընդարձակ առաջաբանով ու մանրակրկիտ ծանոթագրություններով։

Սույն թվականի մարտի 2-ին Ա. Տերյանն իր տիկնոջ հետ մասնակցել է Հռոմի Ֆրանցիսկոս պապի ավանդական ունկնդրությանը, այնուհետև անձամբ ողջունել նրան և նվիրել իր գրքերից երեքը, այդ թվում՝ վերջերս հրատարակված ու փետրվարի 28-ին Վատիկանի Ս. Թովմաս Աքվինացու անվան քահանայապետական համալսարանում ներկայացված Գրիգոր Նարեկացու «Մատեան ողբերգութեան» երկի իր ծանոթագրած թարգմանությունը (From the Depths of the Heart: Annotated Translation of the Prayers of St. Gregory of Narek)՝ ստանալով պապի գնահատանքն ու օրհնությունը։

Ա. Տերյանի այցելությունները Հայաստան միշտ իրադարձություն են ակադեմիական շրջանակներում. իր բարեկիրթ, գուսպ ու համակրելի կերպարով, հարուստ գիտելիքներով, գեղեցիկ և անբռնազբոս արևմտահայերենով՝ միշտ հետաքրքիր ու հաճելի զրուցակից է Հայագետների համար։

ԳՈՀԱՐ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

Բ. գ. դ., Մ. Մաշտոցի անվ. Մատենադարանի թարգմանական գրականություն բաժնի վարիչ։ Գիտական հետաքրքրությունները՝ անտիկ և հայ միջնադարյան գրականություն, հայ-հունական միջնադարյան գրական կապեր։ Հեղինակ է 10 մենագրության և 52 հոդվածի։
gohar_muradyan@yahoo.com

³ Գոյություն ունի մի հին թարգմանություն՝ Koryun. The Life of Mashtots, translated by Bedros Norehad, New York, 1964, արտատպված հետևյալ գրքերում՝ Կորյուն, Վարք Մաշտոցի, խմբ. է. Ա. Պիվագյանի (Երևան, 1981) և Vark' Mashtots'i: Life of Mashtots by Koriun, with an introduction by Krikor H. Maksoudian (Classical Armenian text reprint series), Delmar: Caravan Books, 1985.